

ועתה, האם ניתן קטע זה להיתרגם לשפה המתקרבת יותר לנייטרליות בלי לגרום עוול לתוכן המידעי? כל המידע אשר ד"ר הנדרסון מציגו בקטע המצוטט מסתכם רק בזה:

ישנה רבי-משמעות מסוימת בהודעתו של הנשיא, אולם מובנה המיועד הוא ההצעה להקים מערכת ביטוח בריאות ממלכתית חובה אשר בה המגע בין הרופאים החולים יהיה מוסדר באמצעות סוכנות מינהלית בהיקף נרחב, אשר תעסיק פקידי ממשלה, פקידים ומנהלי-חשבונות, וועדות שלא יהיו מורכבות מדוקטורים לרפואה בלבד.

אלה העובדות כפי שד"ר הנדרסון רואה אותן, והמידע שלו עשוי בהחלט להיות נכון. אולם בהיותו מנוסח תוך התזה ליברלית כל-כך של מלים מופצצות מבחינה ריגשית, כגון 'כפל-לשון', 'מישטור', 'ביורוקרטיה עצומה', 'נהלים פוליטיים', וכאשר ישנו הרמז כי 'רופאים וגם חולים' יהיו תחת פקידים ומנהלי-חשבונות (כאילו שום רופא לא העסיק מעולם פקיד או מנהל-חשבונות כדי שינהלו את הרישומים שלו בצורה מסודרת), הרי שדרוש מאמץ במידה חסרת-כלי-יחס כדי להבקיע דרך אל המידע הממשי המוצג.

שפה ריגשית כשלעצמה איננה רעה, אולם כשאנו רוצים במידע, ניטיב לעשות אם נברור מלים אשר מובנן הריגשי איננו מסיח דעתנו ומניאנו מלטפל בהצלחה במה שהן מתארות. כתלמידי תורת ההיגיון, לא זו בלבד שאנו מעוניינים לפתח מינוח הולם יותר שישמש בקשר לארגומנט, אלא שאנו גם מעוניינים לבחון באופן ביקורתי תוצאותיה של התעלמות מהנחיה זו. השימוש חסר-הזהירות בשפה לניסוח ארגומנט מוליד תכופות הטעיות — ולהן תהא נתונה תשומת-ליבנו בפרק הבא.

תרגיל

ברור קטע קצר, שנכתב בצורה ריגשית מאוד, מתוך עיתון שיצא לאור זה-עתה, ותרגם אותו כך, שתוכנו המידעי יישמר, אולם משמעותו ההבעתית תופחת למינימום.

פרק 3

הטעיות לא-פורמליות

אם כי רוב ספרי-הלימוד לתורת ההיגיון מכילים דיונים על הטעיות, אין הם מטפלים בכך תמיד בצורה דומה. אין סיווג הטעיות מקובל על הכל. מצב זה איננו מפתיע: כפי שאמר כיאות לוגיקן מראשוני העת החדשה, דה מורגן: "אין עתה משהו ששמו סיווג הדרכים שבהם אנשים באים לכלל טעות: ספק רב אם אי-פעם יוכל להיות דבר כזה."

במלה "הטעיה" משתמשים בדרכים שונות. שימוש אחד, הולם בהחלט, הוא כדי לציין כל רעיון מוטעה או אמונת שקר, כגון ה"הטעיה" שבאמונה כי כל האנשים ישרים. אולם לוגיקנים משתמשים במונח במובן צר יותר — של טעות בשיקול-הדעת או בטיעון. הטעיה, כפי שאנו נשתמש במונח, היא סוג של טיעון לא-נכון. הואיל והיא סוג של טיעון לא-נכון, נוכל לומר על שני טיעונים שונים שהם מכילים או עושים את אותה ההטעיה. מובן כי חלק מן הטיעונים מוטעים בצורה כה ברורה, שאין הם מרמים איש. בלימוד תורת ההיגיון מקובל לייחד את המונח "הטעיה" בשביל טיעונים, אשר אף-על-פי שהם מוטעים, עלולים הם להיות משכנעים מבחינה פסיכולוגית. לפיכך אנו מגדירים הטעיה כסוג טיעון העלול להיראות נכון, אולם המתגלה בבחינה כי איננו כזה. כדאי ללמוד ארגומנטים כאלה, שכן הכרתם והבנתם יסייעו לנו להישמר מללכת שולל אחריהם. להיות מזהר מראש, פירושו להיות חמוש מראש.

עליאף אזהרתו של דה מורגן, לא להתייחס לסיווג ההטעיות ברצינות רבה מדי, בכל זאת נראה שמסייע לקבצן בדרך זו: ראשית, ההטעיות נחלקות לשתי קבוצות גדולות — פורמליות ולא-פורמליות. הטעיות פורמליות נדונות בצורה הנוחה ביותר בקשר לדפוסים מסוייטים של היסק תקף,

אשר להם הן דומות באופן שטחי. בהתאם לכך נדחה את הדיון בהן לפרקים שיבואו. אשר להווה, נעסוק בהטעיות לא-פורמליות, טעויות בשיקול-הדעת שאנו עלולים להיכשל בהן, אם בגלל אי-זהירות וחוסר תשומת-לב לחומר הנושא שלנו, ואם משום שהלכנו שולל עקב איזו רב-משמעות בשפה ששימשה לנסח את הטעיון שלנו. נוכל לחלק את ההטעיות הלא-פורמליות להטעיות של רלוונטיות ולהטעיות של רב-משמעות. לא נתאמץ להגיע לשלמות; נדון רק על 18 הטעיות לא-פורמליות, שהן השכיחות והמטעות ביותר.

I. הטעיות של רלוונטיות

המשותף לכל הטעיונים החוטאים בהטעיות של רלוונטיות הוא הנסיבה שהקדמותיהם אינן שייכות מבחינה הגיונית למסקנותיהם, ולכן אין בכוחם לבסס את אמיתותן של המסקנות. אי-הרלוונטיות כאן היא הגיונית ולא פסיכולוגית, כמובן. שכן אלמלא היה כאן איזה קשר פסיכולוגי, לא היה לטעיונים אלה כוח שיכנוע ולא היו נראים כנכונים. כיצד רלוונטיות פסיכוכרמית עלולה להתערב ברלוונטיות הגיונית — את זה אפשר להסביר במקרים מסויימים בעזרת הסתמכות על העובדה ששפה יכולה לשמש באופן הבעתי לא פחות מבאופן אינפורמטיבי, לעורר ריגושים כגון פחד, איבה, רחמים, התלהבות ויראה.

מספר סוגים מיוחדים של טעיונים לא-רלוונטיים קיבלו לפי המסורת שמות לטיניים. אחדים מן השמות הלטיניים הללו נעשו חלק מן השפה האנגלית והם שכיחים אפילו בעברית, "ad hominem", למשל. אחרים פחות מוכרים. כאן נדון רק במעטים מהם, בלי שנתיימר להעניק להם טיפול ממצה. כיצד עולה בידם להיות משכנעים על-ידי אי-נכונותם ההגיונית — זאת יש להסביר במקרים מסויימים בתפקידם הבעתי לעורר עמדות הנוטות לגרום לקבלת המסקנות שהם טוענים אותן — תחת לספק הוכחה לאמיתותן של מסקנות אלה.

1. *Argumentum ad Baculum* (פנייה לכוח). הטעיה זו נעשית כאשר אדם פונה לכוח או לאיום בכוח כרי לגרום לקבלתה של מסקנה. כרגיל פונים אליה רק כאשר נכשלים ההוכחה או הארגומנטים הרציונליים.

1. חוץ מן הטעיה של *Petitio Principii*, או הנחת המבוקש. הנדונה בעמודים 90-91.

הטעיה זו מבוססת בצורה תמציתית באימרה "היה חזק והיית צודק". השייך מוש והאיום בדרכי "כוח הזרוע" כדי לגבור על מתנגדים מדיניים מספקים דוגמאות מן ההווה להטעיה זו. פנייה לדרכים לא-רציונליות של הטלת אימה עשויה, כמובן, להיות מעודנת יותר מאשר השימוש הגלוי או האיום הגלוי במחנות-ריכוז או ב"פלוגות מפירי-שביתה". האיש המשדל צירי בית-נבחרים להצביע בעד או נגד חוק מסויים נוקט ב-*ad baculum* בהזכירו לציר כי הוא (המשדל) מייצג כך וכך אלפים של בוחרים במחוז הבחירות של הציר, או כך וכך תורמים עתידים לקרן מסע הבחירות. מבחינה הגיונית, אין לשיקולים אלה דבר וחצי דבר ליתרונותיה של החקיקה שעליה מנסה המשדל להשפיע. אולם הם עלולים, לרוע המזל, להיות משכנעים מאוד. בקנה-מידה בין-לאומי, פירושו של הארגומנטום אד בקולום הוא מלחמה או איום במלחמה. דוגמה משעשעת, ויחד עם זאת מפחידה, של טעיון אד בקולום ברמה בין-לאומית מובעת בדיווח של הארי הופקינס על פגישת "שלושת הגדולים" ביאלטה, לקראת סוף מלחמת-העולם השנייה. לפי סיפור זה, אמר צ'רצ'יל לאחרים כי האפיפיור הציע שיהיה זה נכון לנקוט קו פעולה כזה וכזה. ויש להניח כי סטלין ביטא את הסתייגותו, כאשר שאל: "וכמה דיוויזיות מוכנות לקרב, אמרת, עומדות לרשות האפיפיור?"

2. *Argumentum ad Hominem* (פוגע). תרגומו המילולי של ביטוי זה הוא "טעיון מכוון אל האיש". הוא נתון לשני פירושים, אשר הקשר ביניהם יוסבר לאחר שנדון בשניהם בנפרד. לפי הפירוש הראשון, נוכל לסווג את הטעיה הזאת אל הסוג ה"פוגע". היא נעשית, כאשר במקום לנסות להפריך את אמיתותו של הנטען, אדם מתקיף את האיש שטען את הטענה. כך, למשל, אפשר לומר כי הפילוסופיה של בייקון איננה ראויה לאמון, משום שהוא הודח ממשרתו כ"קנצלר הגדול" בחצר המלכה על שלקח שוחד. בטיעון זה יש הטעיה, משום שאופיו האישי של האיש איננו שייך מבחינה הגיונית לאמת או לשקר שבדבריו, או לנכונות או לאי-נכונות של הטעיון שלו. לטעון כי הצעות הן רעות או טענות הן כוזבות, משום שהוצעו או נטענו בפי קומוניסטים (או בפי חברי אגודת ג'יהן בירץ, או קתולים, או אנטי-קתולים, או מכי-נשים), פירושו לטעון בצורה מוטעה ולחטוא בארגומנטום אד הומינם (פוגע). על סוג זה של ארגומנט אומרים לפעמים כי הוא עושה "הטעיה גאנאטית", מטעמים ברורים. הדרך שבה ארגומנט לא רלוונטי זה משכנע לפעמים היא דרך התהליך הפסיכולוגי של העברה. כאשר אפשר לעורר עמדה של גינוי כלפי אדם, היא עלולה להשפיע מעבר לשדה הריגושי בלבד, לעבור את גבולותיו ולהיעשות לאי-הסכמה עם דבריו של האדם.

אולם קשר זה הינו רק פסיכולוגי, ולא הגיוני. אף האנשים המושחתים ביותר עשויים לומר לפעמים את האמת או לטעון נכונה.

הדוגמה המובהקת להטעיה זו נוגעת להליך החוק הבריטי. שם מחולקת הפרקטיקה המשפטית בין סוליסטורים, דהיינו עורכי־דין שאינם רשאים לטעון בבתי־משפט עליונים, והם המכניסים את המקרים למשפט, ובין בריסטרים, הטוענים או "מסנגרים" למען שולחיהם בבית־המשפט. כרגיל, שיתוף־הפעולה שביניהם ראוי להערצה, אולם פעמים רב המרחק בינו לבין הרצוי, באחד מן המקרים האחרונים הללו, התעלם הבריטור כליל מן התיק עד ליום המשפט. בסמכו על הסוליסטור שיחקור את מקרהו של הנאשם ויכין את התקציר. הוא הגיע לבית־המשפט רגע קט לפני פתיחת המשפט, וקיבל את התקציר שלו מן הסוליסטור. מופתע מדקותו של התיק, הוא העיף לתוכו מבט ומצא כתוב: "אין מה לטעון; התקף את פרקליטו של התובע!"

3. *Argumentum ad Hominem* (נסיבתי). הפירוש האחר להטעיה של ארגומנטום אד הומינם, הסוג ה"נסיבתי", נוגע ליחס שבין טענות האיש ונסיבותיו. כאשר שני אנשים מתווכחים, עלול אחד מהם להתעלם מן השאלה אם דבריו הם אמת או שקר, ובמקום זאת להשתדל להוכיח כי מתנגדו חייב לקבלם בגלל הנסיבות המיוחדות שבהן הוא שרוי. וכך, אם יריבו של האדם הוא איש־כמורה, יכול האדם לטעון, כי חובה עליו לקבל טענה מסויימת השנויה במחלוקת, משום שהכחשתה של טענה זו איננה עולה בקנה אחד עם כתבי־הקודש. אין זה להוכיח את אמיתותה, אלא לתבוע מאותו איש מסויים שיקבלה בגלל נסיבותיו המיוחדות של האיש, במקרה זה — זיקתו הדתית. או אם מתנגדו של אדם הוא, נאמר, רפובליקאי, יכול אדם לא לטעון לאמיתותה של טענה מסויימת, אלא לטעון שהרפובליקאי חייב להסכים לה משום שהיא משתמעת מעקרונות־היסוד של מפלגתו. הדוגמה הקלאסית של הטעיה זו היא תשובתו של הצייד כשהואשם בברבריות בכך שהקריב חיות לא־מזיקות רק כדי להתבדר. בתשובתו הוא שואל את מבקריו: "מדוע אתה ניוזן מבשר בני־בקר שלא פגעו בשום יצור?" הצייד אשם כאן בארגומנטום אד הומינם, משום שאין הוא מנסה להוכיח כי מוצדק להקריב בעל־חיים למען תענוגם של בני־האדם, אלא רק שאין מבקריו יכול להכריז זאת בעקי־בות, בגלל נסיבותיו המיוחדות, במקרה זה — שאין הוא צמחוני. ארגומנטים שכאלה אינם נכונים; אין הם מציגים הוכחה טובה לאמיתות מסקנותיהם, אלא מכוונים רק להשיג מן היריב הסכמה למסקנות עקב הנסיבות המיוחדות שבהן הוא שרוי. ובזה הם לעתים קרובות מצליחים: תכופות הם משכנעים מאוד.

בקטע הקודם תארנו את השימוש באד הומינם נסיבתי, כדי לגוים ליריב לקבל מסקנה. הוא משמש גם כבסיס לדחיית מסקנה אשר יריבו של האדם מגן עליה, כגון כאשר אדם טוען כי המסקנות שאליהן הגיע היריב מוכתבות מנסיבותיו המיוחדות, במקום שיהיו מבוססות על היגיון או עובדות. וכך, אם הארגומנטים של תעשיין בזכות מחירים מוגנים נדחים על סמך הטענה כי טבעי הדבר לצפות מתעשיין שיצדד בזכות מחירים מוגנים, הרי שביקורת זו חוטאת בהטעיה של ארגומנטום אד הומינם (נסיבתי). בסוג זה של טיעון, על־אף היותו תכופות משכנע, ישנה הטעיה ברורה.

לא קשה לראות את הקשר בין שני הסוגים של ארגומנטום אד הומינם — הפוגע והנסיבתי. הסוג הנסיבתי עשוי אפילו להחשב כמקרה מיוחד של הסוג הפוגע. השימוש הראשון באד הומינם נסיבתי מאשים את האיש המתנגד למסקנתך באי־עקיבות, אם באמונותיו ואם בהטפתו ובמעשיו, ושימוש זה ניתן להחשב כמין גיוני או פגיעה. השימוש השני באד הומינם נסיבתי מאשים את היריב, שהוא כה משוחד־מראש בדעותיו, שנימוקיו כביכול אינם אלא רציונליזציות של מסקנות אשר האינטרס העצמי שלו מכתיבן. וברור שפירושו של דבר לפגוע בו. מטעמים ברורים, סוג זה של אד הומינם נקרא לפעמים "הרעלת הבאר".

4. *Argumentum ad Ignorantiam* (ארגומנט מתוך אי־ידועה). הטעיה מסוג זה מודגמת בטיעון כי מן ההכרח ששדים קיימים, משום שמעולם לא היה מסוגל איש להוכיח כי אין הם קיימים כלל וכלל. הארגומנט מנטום אד איגנורנטיאם נעשה כל אימת שטוענים כי טענה היא אמיתית פשוט משום שלא הוכח כי היא שקרית, או שהיא שקרית משום שלא הוכחה כאמיתית. אולם ברור כי אי־ידיעתנו כיצד להוכיח או להפריך טענה איננה מבססת לא את האמת ולא את השקר של הטענה. הטעיה כזו מתרחשת תכופות בקשר לעניינים כגון תופעות נפשיות, טלפתיה ועוד, כשאין שום הוכחה חותכת לא בעד ולא נגד. מוזר מה רבים האנשים הנאורים הנוטים להטעיה זו, כפי שמעידה העובדה שהרבה אנשים העוסקים במדע אומרים בתוקף כי הטענות בדבר ספיריטואליזם וטלפתיה הן מוטעות. פשוט משום שאמיתותן לא הוכחה.

אופן זה של ארגומנט איננו מוטעה בבית־משפט. שכן שם העיקרון המנחה הוא שהאיש נחשב כחף מפשע אלא אם הוכחה אשמתו. ההגנה יכולה לטעון בצדק, שאם התביעה לא הוכיחה את האשמה, חייב הדבר להבטיח פסק־דין הקובע שהנאשם איננו אשם. אולם הואיל וטענה זו מבוססת על

העיקרון המשפטי המיוחד שהוזכר כאן, היא מתיישבת עם העובדה שהאר"ג ומנטום אר אינורנטיאם מהווה הטעיה בהקשרים אחרים.

לפעמים טוענים שהארגומנטום אר הומינם (פוגע) איננו מוטעה בשמשו בבית-המשפט לשם ניסיון להפריך עדותו של עד. נכון למדי, שאפשר להטיל ספק בעדותו של עד אם אפשר להוכיח שהוא שקרן או נשבע-לשקר כרוני. כאשר אפשר להוכיח זאת, ודאי שפוחתת מהימנותה של העדות המוצעת. אולם אם מישוהו ממשך ומטיק כי עדותו של העד מוכיחה את שקריותה של הטענה ועליה הוא מעיד, במקום להסיק אך ורק שעדותו איננה מוכיחה את אמיתותה, הרי שטיעון זה הוא מוטעה, בהיותו ארגומנטום אר אינורנטיאם. שגיאות כאלה שכיחות יותר ממה שניתן לחשוב.

בנקודה זו חובה עלינו להביע סייג מסויים. ישנן נסיבות שבהן אפשר להניח בביטחון כי אם ארוע מסויים אכן ארע, ביכולתם של חוקרים מאומנים לגלות עדות לארוע זה. בנסיבות כאלה סביר לחלוטין לראות בהיעדר הוכחה להתרחשותו של הארוע — הוכחה חיובית לאי-התרחשותו. מובן מאליו, שההוכחה כאן איננה מבוססת על אי-ידיעה, אלא על ידיעתנו שאילו התרחש הדבר — היינו יודעים זאת. למשל, אם חקירה רצינית של אפ.בי.אי. איננה מצליחה לחשוף עדות כלשהי לכך שמר פלוני הינו קומוניסט, תהיה זו טעות להסיק כי חקירתם השאירה אותם במצב של אי-ידיעה. אדרבה — היא הוכיחה כי מר פלוני איננו קומוניסט. הימנעות מהסקת מסקנות כאלה היא הצד השני של המטבע הרע של הרמיזה להטלת דופי, כמו שאומרים על אדם כי "אין הוכחה" לכך שהוא רמאי. במקרים מסויים, אי-הסקת מסקנה היא מקרה של חשיבה לא נכונה, בדיוק כמו הסקת מסקנה לא נכונה.

5. *Argumentum ad Misericordiam* (פנייה לרחמים). ארגומנט זה הינו ההטעיה הנעשית כאשר פונים לרחמים כדי לגרום למסקנה שתקבל. בטיעון זה פוגשים תכופות בבתי-משפט, כאשר הפרקליט מתעלם מעובדות המקרה ומשתדל להשיג את זיכויו של שולחו הנאשם בעוררו רחמים בלב חבר המושבעים. קלרנס דאראו, הפרקליט המהולל, היה אשף בנקיטת תח"בולה זו. בהגינו על תומס א. קיד, פקיד באיגוד פועלי-העץ המאוחדים, שעמד לדין באשמת קשר פלילי, אמר דאראו מלים אלה לבית-המשפט:

אני פונה אליכם לא למען תומס קיד, אני פונה אליכם למען השורה הארוכה — השורה הארוכה-ארוכה המתחילה לפני דורות רבים והנמשכת קדימה לשנים שיבואו — השורה הארוכה של הנאשמים המנוצלים והמדוכאים עלי אדמות. אני פונה אליכם למען גברים אלה, המשכימים קום לפני הזריחה וההולכים

לבתם בלילה כשהשמים חשכו, ונותנים את חייהם, את אונם, את עמלם כדי לעשות את האחרים לעשירים ולגדולים. אני פונה אליכם בשם נשים אלה המקריבות את חייהן לעגל-זהב מודרני זה, ואני פונה אליכם בשם ילדים קטנים אלה, אלה החיים ואלה שלא נולדו.²

האם תומס קיד אשם כפי שטוען כתיב-האישום? פנייתו של דאראו היתה נוגעת-ללב עד כדי לגרום לשופט המושבע הממוצע לרצות להשליך דרך החלון שאלות של ראיות וחוק. ובכל זאת, ככל שתחינה כזו עשויה להיות משכנעת, מנקודת-מבט של תורת ההיגיון יש הטעיה בארגומנט כזה, המסיק מ"הקדמות" כאלה את המסקנה כי הנאשם חף מפשע. דוגמה ישנה יותר, ודקה הרבה יותר, של ארגומנט הפונה לרחמים, מסופרת כאפולוגיה של אפלטון, המתכוונת להיות רישום של דברי ההגנה של סוקרטס על עצמו במשפטו:

ואפשר יש בכפם מי שיתרעם אם יזכור שבעצמו היה מחלה את פני הדיינים בבקשות ובתחינות, אם פעם היה נתבע בעצמו, ואפילו בדין המור פחות מדיני זה; ובכדי לעורר רחמים ככל האפשר יותר, היה מציג את ילדיו ועוד רבים מקרוביו וידידיו; ואני לא אעשה כלום מדברים אלה, אף-על-פי שאני שרוי, לכאורה, בסכנה שאין למעלה ממנה. מי שיעלה זאת על דעתו, אולי יתייהר כלפי יותר, ומשום שהכעיסו הדבר, יכריע הפעם בהצבעתו, שעה שתצביעו על גור-דיני. אם זהו הלך-רוחו של מישוהו מכם — אינני סובר כך, אך אם כן — דומני שראוי לי לומר אליו דברים אלה: הטוב באנשים, גם לי כמה קרובים, וכפי שאומר הומירוס, לא נולדתי "לא מאלה ואף-לא מצוק-סלע"

אלא מבני-אדם, ועל-כן יש לי גם קרובים וגם בנים, אנשי אתונה, והם שלושה: אחד מהם בחור, ושניים ילדים; ואף-על-פי-כן לא הבאתי הנה אף אחד מהם, כדי לבקשכם שתוכונו.³

השימוש בארגומנט הפונה לרחמים מעורר לפעמים רושם מגוחך, כבמקרהו של הצעיר שעמד לדין על רצח אכזרי במיוחד — רצח אביו ואמו בגרון. לאחר שנערמו מולו הוכחות מכריעות לאשמתו, הוא התחנן שיקלו בעונשו משום שהוא יתום.

6. *Argumentum ad Populum*. ארגומנט זה מוגדר לעתים כהטעיה

2. כפי שמצוטט ב, *Clarence Darrow for the Defense by Irving Stone, Garden City Publ. Co., N. York, 1941.*
 * כתבי אפלטון, תרגם מיוונית יוסף ג. ליבס, כרך ראשון עמוד 229, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תשכ"ו.

הנעשית בהכוונת פנייה ריגושית "אל העם" או "אל היציע", לזכות בהסכמתם למסקנה שאיננה נסמכת על עדות מספקת. אך הגדרה זו היא כה נרחבת, שהיא מכילה את ההטעיה אך מיסריקורדיאם, את ההטעיה אך הומינם (פוגע) ואת רוב ההטעיות האחרות של רלוונטיות. נוכל להגדיר את הטעיית הארגומנטום אך פופולום בצורה קצת יותר צרה — כניסיון לזכות באישורו של ההמון בעזרת הערת הרגשותיו והתלהבותו. זוהי תחבולה אהובה על התעמלן, הדמגוג והמפרסם. בעמדו נוכח המטלה לגייס את רגשותיו של הציבור בעד או נגד צעד מסויים, ימנע התעמלן מן התהליך המייגע של איסוף והצגת עובדות וארגומנט הגיוני, וישתמש בדרכים הקצרות יותר של ארגומנטום אך פופולום. כאשר ההצעה מצדדת בזכות שינוי, והוא מתנגד לו, הוא יבטא חשד כלפי "חידושים אולטרה-מודרניים" ויהלל את התבונה שב"סדר הקיים". אם הוא בעדו, הוא ידבר בזכות "קידמה" ונגד "דעות קדומות שאבד עליהן כלח". כאן לפנינו השימוש במונחים קנטרניים, בלי לעשות שום מאמץ רציונלי לטעון למענם או להצדיק את השימוש בהם. טכניקה זו תהא נתמכת בהנפת דגל, תזמורות כלי-נשיפה, וכל דבר אחר העשוי לגרות ולעורר התרגשות בציבור. שימוש של הדמגוג בארגומנטום אך פופולום מאיירת בצורה נאה בגירסתו של שקספיר לנאום-הלוויה שנשא מרקוס אנטוניוס ליד גוויתו של יוליוס קיסר.

הודות למוכר, לאמן הפרסומת הצעקנית, למפרסם של המאה העשרים, יכולים אנו להסתכל ולראות את הארגומנטום אך פופולום מורם כמעט לדרגה של אמנות טהורה. כאן נעשה כל מאמץ לעורר אסוציאציות בין המוצר שיש לפרסמו והאובייקטים שניתן לצפות כי נשבח אותם בעוז רב. אכילת סוג מסויים של תבואה מעובדת מוצהרת כחובה פטריוטית. רחיצת גופך בסוג מסויים של סבון מתוארת כחוויה מרטיטה. צלילי מוסיקה מקדימים וגם באים בעקבות הזכרת שמו של איזה שהוא חומר לחיטוי השיניים. בתכניות רדיו וטלוויזיה שבחסות הייצור שלו. כמודעות מצויירות, האנשים המשתמשים במוצרים המתפרסמים מצויירים תמיד כלובשים בגדים ודרים בבתיים מאותו סוג שחושב כדי לעורר שבח והערצה של הצרכן הממוצע. הצעירים, המצויירים כמשתמשים בהנאה במוצרים, הם בהירי-עיניים ורחבי-כתפיים, המבוגרים יותר הם תמיד "בעלי שם". הנשים הן תמיד תמירות ונחמדות, לבושות טוב מאוד — או כמעט שאינן לבושות כלל. בין שתהיה מעוניין בכלי-רכב חסכוני ובין שתהיה מעוניין בנהיגה מהירה, יצרן המכו"ר ניות יבטיח לך שהמוצר שלו הוא "הטוב ביותר" והוא "יוכיח" את טענתו בהציגו את מכוניתו מוקפת בנערות נאות בבגדי-רחצה. מפרסמים מעטרים

את מוצריהם בזהר שובה-לב ומוכרים לנו חלומות-בוהקין ואשליות של גדלות עם כל הפיסה של גלולות ורודות או מערכת סילוק אשפה. כאן, אם הם מנסים להוכיח כי המוצרים שלהם ממלאים כהלכה את תפקידיהם הגלויים, הרי הליכיהם הם דוגמאות מזהירות של ארגומנטום אך פופולום. מלבד "הפנייה אל הסנוב", שכבר הזכרנו, אנו יכולים לכלול תחת כותרת זו את "ארגומנט קרוני-התזמורת" המוכר. המדינאי העורך את מסע-הבחירות שלו "טוען" כי הוא חייב לזכות בקולותינו משום ש"כל אחד" מצביע בדרך זו. אומרים לנו כי מזון כזה וכזה לארוחת-בוקר, או סיגריות, או מכונית הם "הטובים מכולם", משום שהם הנמכרים ביותר באמריקה. אמונה מסויימת "חייבת להיות נכונה" משום ש"כל אחד יודע זאת". אולם קבלת מדיניות בציבור איננה מוכיחה את מידת התבונה שבה; שימוש נרחב במוצרים מסויימים איננו מוכיח שהם משיעיר-רצון; אישור כללי לתביעה איננו מוכיח כי היא אמיתית. לטעון בדרך זו פירושו לעשות את הטעיית אך פופולום.

7. *Argumentum ad Verecundiam* (פנייה לסמכות). ארגומנט זה הינו פנייה לסמכות, כלומר לרגש הכבוד שהבריות רוחשים לאיש המפורסם, כדי לזכות באישור למסקנה. דרך זו של טיעון איננה תמיד מוטעה לחלוטין, שכן פנייה לסמכות מקובלת בשדה המיוחד שבו מומחיותה עשויה להיות בעלת משקל רב ולהוות עדות השייכת לעניין. אם הדיוטות מתווכחים באיזו שאלה במדעי הטבע ופונים לעדותו של איינשטיין בעניין זה, לעדות זו יש שייכות רבה לעניין. אם כי אין היא מוכיחה את הנקודה, ודאי שהיא נוטה לתמוך בה. מכל מקום, זהו עניין יחסי, שכן אם מומחים ולא הדיוטות מתווכחים בשאלה הנמצאת בתחום שהם עצמם מומחים בו, פנייתם תהיה רק לעובדות ולשיקול-הדעת, וכל פנייה לסמכות של מומחה אחר תהא משוללת כל ערך כהוכחה.

אולם כאשר בר-סמכא מתבקש להעיד בעניינים שמחוץ לגבולות שדה התמחותו, הפנייה מהווה הטעיה מן הסוג של ארגומנטום אך ורקונדיאם. אם בוויכוח על דת, אחד המתווכחים פונה לדעותיו של דרווין, בר-סמכא גדול בבילוגיה, בפנייה זו יש הטעיה. בדומה לכך תהיה הטעיה בפנייה לדעותיו של פסיקאי גדול כאיינשטיין כדי ליישב מחלוקת מדינית או כלכלית. אפשר לטעון כי אדם מזהיר עד כדי השגת עמדת סמכות בתחום מתקדם וקשה בבילוגיה או פסיקה ודאי שהוא בעל דעות נכונות בשדות שמחוץ למומחיותו. אולם חולשתה של טענה זו ברורה בהיבטנו כי בימים אלה, של התמחות קיצונית, השגת ידע מעמיק בשדה אחד מצריכה התרכוז כזו.

שבהכרח מוגבלת האפשרות להשיג רמת ידע של ברי-סמכא בשדות אחרים. "עדויות" של פרסומת הן דוגמאות שכיחות להטעיה זו. מאיצים בנו לעשן סיגריות מסוג זה או אחר משום שאלוף שחייה או משתתף במרוצי מכוניות מאשרים את עדיפותן. ומבטיחים לנו כי תכשיר קוסמטי כזה-וכזה טוב יותר משום שזמרת-אופרה פלוניית או כוכבת-קולנוע אלמונית מעדיפות אותו. מובן כי פרסומת כזו יכולה באותה מידה להחשב כפנייה אל הסנוב ולהרשם כדוגמה לארגומנטים אך פופולרים. אך כאשר טוענים כי טענה היא אמיתית על סמך אישורו של "ברי-סמכא" שמומחיותו בתחום אחר, לפנינו הטעיה של ארגומנטום אך ורקונדיאם.

8. מקרה. הטעיה-של-מקרה קיימת כאשר מחילים חוק כללי על מקרה מיוחד אשר נסיבותיו ה"מקרייות" עושות את החוק לבלתי ניתן להחלה. בספר המדינה לאפלטון, למשל, נמצא חריג לחוק הכללי, שחייב אדם לפרוע חובותיו: "נניח כי ידיד אשר בהיות דעתו צלולה עליו הפקיד בידי את נשקו, והוא מבקשו חזרה כשאין דעתו צלולה. החייב אני להחזירו לו? איש לא יאמר כי חייב אני או כי מן ההכרח שאהיה צודק בעשותי כן... מה שנכון "באופן כללי", אפשר שאיננו נכון באופן אוניברסלי ובלי סייג, שכן הנסיבות משנות את המקרים. הרבה הכללות, הידועות או הנחשדות כבעלות חריגים, מנוסחות בלי סייג, אם משום שהתנאים המדויקים המגבילים את החלתן אינם ידועים, ואם משום שהנסיבות המקריות העושות אותן כבלתי ניתנות להחלה מתרחשות לעתים כה נדירות, שלמעשה הן בטלות בשישים, כאשר פונים להכללה כזו בעת הדיון על מקרה מסויים אשר נסיבותיו המקרייות מונעות מלהחיל את הטענה הכללית. נאמר על הטיעון שהוא עושה את הטעיה-של-המקרה.

דוגמאות אחדות להטעיה זו, אינן אלא בדיחות, למשל: "מה שקנית אתמול, תאכל היום; קנית בשר נא אתמול; לכן תאכל בשר נא היום." בארגומנט זה, ההקדמה "מה שקנית אתמול, תאכל היום" חלה באופן כללי רק על החומר שנקנה, ולא על מצבו. אין בכוננתה לחול על כל נסיבה מקרית, כגון מצבו הנא של הבשר. על דוגמה זו כתב דה מורגן: "נתחבשך זה נשאר לא-מבושל, טרי כמימים-ימימה, זמן רב להפליא. הוא היה נא כאשר רייש (Reisch) הזכירו כמורגריטה פילוסופיקה בשנת 1496, וד"ר ווטלי (Whately) מצאו באותו מצב עצמו בשנת 1826".³

3. *Formal Logic* by Augustus De Morgan, The Open Court Company, 1926.

מכל מקום, בצורותיה הרציניות יותר, ההטעיה-של-המקרה מכשילה לעתים תכופות אנשי תורת-המוסר ואנשי תורת-החוק, המנסים להכריע בשאלות ספציפיות ומסובכות בעזרת פנייה מיכנית לחוקים כלליים. כפי שהעיר ה. וו. ב. ג'וזף, "... אין הטעיה שהיא יותר מכשילה מזו המטפלת בטענה אשר בהקשרים רבים איננה מטעה — כאילו היתה תמיד נכונה ובלי סייג".⁴

9. מקרה מהופך (הכללה חפוזה). בנסותו להבין ולאפיין את כל המקרים מסוג מסויים, יכול כרגיל אדם להקדיש תשומת-לב רק לאחדים מהם. אולם אלה שנבדקו חייבים להיות טיפוסיים — ולא בלתי-טיפוסיים. אם אדם שוקל רק מקרים חריגים ומכליל בחיפזון לחוק המתאים להם בלבד, ההטעיה שנעשתה היא הטעיה של מקרה מהופך. למשל, כשאדם מתבונן בערכם של סמי-ההרגעה כאשר רופא נותנם כדי להקל מכאוביהם של חולים אנושים, הוא עלול להיגרר להצעה שיש לאפשר לכל אדם להשיג סמים אלה. או כשאדם מתבונן בהשפעתו של הכוהל רק על אלה המתמכרים לו בצורה קיצונית, הוא עלול להסיק כי כל משקה חריף הוא מזיק, ולטעון כי יש לאסור — חוקית — את מכירתו והשימוש בו. טיעון כזה הוא מוטעה, ומדגים את הטעיה של מקרה מהופך, או הכללה חפוזה.

10. סיבה שקרית. ההטעיה של סיבה שקרית נותחה בעבר בצורות שונות וקיבלה שמות לטיניים אלטרנטיביים, כגון *non causa pro causa* או *post hoc ergo propter hoc*. הראשון מאלה כללי יותר, ומשמעו לטעות ולראות את מה שאיננו סיבתה של תוצאה מסויימת כסיבתה האמיתית. השם השני מלמד על ההיסק שארוע אחד הוא סיבתו של ארוע שני, בגלל עצם העובדה שהראשון ארע לפני השני. אנו נחשוב כל ארגומנט המשתדל באופן לא-נכון להוכיח קשר סיבתי, כמקרה הטעיית סיבה שקרית. מה מהווה למעשה נימוק טוב לקביעת קיומם של קשרים סיבתיים — זוהי אולי הבעיה המרכזית של תורת ההיגיון האינדוקטיבית או המתודולוגיה של המדע, והדבר יידון בפרקים מאוחרים יותר. (משמעותה של "סיבה" נבחנת בחלק I של פרק 12.) מכל מקום, קל לראות כי עצם העובדה של התרחשות מקרים ביהד או של רצף בזמן אין בה כדי להוכיח שום קשר סיבתי. ברור כי נדחה את טענתו של הפרא כי הלמות תופיו היא הסיבה להופעתה של

4. *An Introduction to Logic* by H.W.B. Joseph, Oxford University Press, 1906.

החמה מחדש לאחר ליקויה, אף-על-פי שהוא יכול להציע כהוכחה את העובדה כי בכל פעם שתופפו בתופים בעת ליקוי-החמה, הופיעה החמה מחדש! איש לא יטעה ע"י טיעון זה, אולם אנשים לא-ינספור שותים בתמימה מות דברי עדות על תרופות-פלא, שלפיהם גברת זורוו סבלה מהצטננות קשה, לגמה שלושה בקבוקים תמצית-צמחים "סודית", ותוך שבועיים נעלמה הצטננותה!

11. *Petitio Principii* (הנחת המכוסה). בניסיון לבסס אמיתותה של טענה, מחפש אדם אחר הקדמות קבילות, שמהן אפשר להסיק כמסקנה את הטענה הנדונה. אם אדם מניח כהקדמה לטיעון שלו את עצם המסקנה שהוא משתדל להוכיחה, ההטעיה שנעשתה היא של *petitio principii*, או הנחת המבוקש. אם הטענה שיש להוכיחה מנוסחת בדיוק באותן מלים הן כהקדמה והן כמסקנה, הטעות תהיה כה זועקת, שאיש לא יטעה ממנה. אולם לעתים קרובות שני ניסוחים עשויים להיות שונים זה מזה במידה שתספיק כדי להסתיר את העובדה כי אותה טענה עצמה מופיעה הן כהקדמה והן כמסקנה, מצב זה מאוייר בטיעון הבא: "להרשות לכל אדם חופש-דיבור בלתי-מוגבל חייב תמיד, באופן כללי, להביא תועלת למדינה; שכן יעיל מאוד לאינטרסים של הציבור שכל אדם ייהנה מחופש, בלתי-מוגבל לחלוטין, להביע את רגשותיו."⁵

יש לשים לב כי ההקדמה איננה מבחינה הגיונית לא-רלוונטית לאמיתותה של המסקנה, שכן אם ההקדמה נכונה, חייבת גם המסקנה להיות נכונה — משום שזוהי אותה טענה עצמה. אולם ההקדמה היא מבחינה הגיונית לא-רלוונטית לתכלית של הוכחת המסקנה. אם הפסוק קביל בלי ויכוח, אין צורך בשום ארגומנט כדי להוכיחו; ואם אין הפסוק קביל בלי ויכוח, הרי ששום ארגומנט המצריך את קבלתו כהקדמה איננו יכול להביא מישהו לקבלו כמסקנתו. בכל ארגומנט כזה, המסקנה טוענת אך ורק את מה שנטען בהקדמות, ולפיכך הארגומנט, אף-על-פי שהוא תקף לגמרי, משולל לחלוטין יכולת להוכיח את אמיתות מסקנתו.

לעתים שרשרת של טיעונים אחדים משמשת בניסיון להוכיח מסקנה, וכך יכול אדם לטעון כי שקספיר הוא מחבר גדול מאשר ספילן (*Spillane*), משום שאנשים בעלי טעם טוב מעדיפים את שקספיר, וכאשר אדם נשאל כיצד באפשרותו לומר למי יש טעם ספרותי טוב, הוא יכול לענות כי אפשר

5. מבוא כדוגמה ב" *Elements of Logic* by Richard Whately, London, 1826.

לזהות אנשים כאלה בהעדפתם את שקספיר על ספילן. ארגומנט מעגלי כזה מניח באופן ברור את המבוקש, ועושה את ההטעיה של *petitio principii*.

12. שאלה מורכבת. ברור כי יש משהו "מגוחך" בשאלות כגון "האם שבת מדרכיך הנוולות?" או "האם חדלת להכות את אשתך?". אין אלה שאלות פשוטות שלהן מתאימה תשובה חריג-שמעית של "כן" או "לא". שאלות כאלה מניחות-מראש כי תשובה מסויימת כבר ניתנה לשאלה קודמת, שאף לא נשאלה, וכך מניחה הראשונה כי תשובת "כן" ניתנה לשאלה שלא נשאלה "האם הלכת בעבר בדרכים נלוות?" והשנייה מניחה תשובה חיובית לשאלה שלא נשאלה "האם היכית מעודך את אשתך?". בכל מקרה, אם ניתנת תשובה פשוטה של "כן" או "לא" לשאלת-המלכודת, יש לה תוצאה של אישור או ביסוס התשובה המשתמעת לשאלה שלא נשאלה. שאלה מסוג זה איננה זכאית בצדק לתשובה פשוטה של "כן" או "לא", שכן אין היא שאלה פשוטה או יחידה, אלא שאלה מורכבת, הבנויה משאלות אחדות שנכרכו לאחת.

תשובות מורכבות אינן מוגבלות לבדיחות ברורות כמו אלה שבשתי הדוגמאות הקודמות. פרקליט עשוי בחקירת שתי-וערב להפנות שאלות מורכבות לעד כדי להביכו או אף כדי להפיללו. הוא יכול לשאול "היכן הסתרת את ההוכחות לפשע?", "מה עשית בכסף שגנבת?" וכיוצא באלה. בתעמולה, שבה אמירה פשוטה עלולה להיות קשה מאוד להוכחה או לקבלה, אפשר לגרום לרעיון "שיובן" באופן משכנע מאוד בעזרת שאלה מורכבת. דובר של חברת שירותים יכול להציע את השאלה: "מדוע פיתוח פרטי של משאבים יעיל יותר מכל פיקוח ציבורי?". לאומי קיצוני יכול לתבוע משומר עיו: "עד מתי נסבול התערבות זרה בעניינינו הלאומיים?".

בכל המקרים כגון אלה, ההליך הנבון הוא לטפל בשאלה המורכבת לא כבשאלה פשוטה, אלא לנתחה למרכיביה. בהחלט יתכן כי לאחר שהשאלה הנסותרת או המשתמעת זוכה לתשובה נכונה, התשובה השנייה, או הגלויה, פשוט נמוגה. אם אינני מסתיר שום הוכחות לפשע, אין שום טעם לשאלה היכן אני מסתיר אותן.

קיימים סוגים אחרים של שאלות מורכבות. אם יכולה לשאול את בנה הקטן, אם הוא רוצה להיות ילד טוב ולשכב לישון. כאן האם פחות מטעה. ברור כי כרוכות כאן שתי שאלות: האחת איננה מניחה מראש תשובה מסויימת לאחרת. המוטעה כאן הוא ההשתמעות, שתשובה אחת ויחידה חייבת להינתן לשתי השאלות. האם אתה "בעד" הרפובליקאים והשגשוג,

או לא? השב "כן" או "לא"! אולם כאן שאלה מורכבת, ולפחות אפשר להעלות על הדעת כי לשתי השאלות תשובות שונות.

בנוהל הפרלמנטרי, ההצעה "לפרק את השאלה" היא הצעה מועדפת. עיקרון זה מלמד כי שאלות עשויות להיות מורכבות, ולפיכך ניתן לשקלן באופן נכון יותר בהיותן מפורקות. שיטתנו בקשר לזכות-הווטו של הנשיא היא פחות נאורה. הנשיא רשאי להטיל וטו על חוק בשלמותו, אך אין ביכולתו להטיל וטו על אותו חלק של החוק שאיננו נראה בעיניו ולאשר בחתימתו את השאר. אין באפשרותו של הנשיא לפרק את השאלה, אלא הוא חייב להטיל וטו או לאשר, לענות "כן" או "לא" לכל שאלה — מורכבת ככל שתהא. הגבלה זו הולכת, כידוע היטב, לשיטה הנהוגה בקונגרס. להדביק "ספחים", לחוקים אשר ידוע באופן כללי כי הנשיא יאשרם, סעיפים נוספים מסויימים — לעתים תכופות לא-רלוונטיים כלל לעניין — אשר ידוע כי הוא מתנגד להם, כאשר מונחת על שולחן הנשיא הצעת-חוק כזאת, חייב הנשיא לאשר משהו שאיננו נראה בעיניו — או להטיל וטו על משהו שנראה בעיניו.

שאלה מורכבת אחרת מכילה כינויים המניחים את המבוקש, כמו למשל כשאדם שואל, "האם פלוני אלמוני הוא רדיקל מטורף?" או "שמרן לא-חושב?", או "האם מדיניות זו עתידה להוליך לדאפליציה הרסנית?". כאן כבכל מקום, חייב אדם לפרק את השאלה המורכבת. התשובות עשויות להיות — "רדיקלי — כן, אך לא מטורף", "שמרן — כן, אך לא-חושב" — לא, או "היא תוליך לדאפליציה — כן; אך לא תהיה זו רפורמה הרסנית — אלא בריאה."

עד כה דנו בשאלות מורכבות באופן כללי, אך לא זיהינו עדיין במפורט את ההטעיה של השאלה המורכבת. בצורתה הגלויה לגמרי, ההטעיה של השאלה המורכבת מופיעה בדו-שיח: דובר אחד מציג שאלה מורכבת, דובר שני מגיב בהסחה-הדעת ב"כן" או ב"לא", והדובר הראשון מסיק אז היסק מוטעה העשוי להראות מתאים. למשל:

חוקר: האם היקף מכירותיך גדל בגלל הפרסומת המטעה שלך?

ע: לא.

חוקר: אהא! אתה מודה איפוא שהפרסומת שלך היתה מטעה. האם יודע אתה שהתנהגותך הלא-מוסרית עלולה להביא עליך צרות?

בצורה פחות גלויה, ההטעיה של שאלה מורכבת יכולה להיות כרוכה בדובר אחד בלבד, המציג את השאלה המורכבת, משיב עליה בעצמו, ואז ניגש להסיק את ההיסק המוטעה. או בצורה גלויה עוד-פחות, הדובר עשוי פשוט

להציג את השאלה ולהסיק את ההיסק, בלי שהתשובה תוצג כלל, אלא רק תשתמע.

13. Ignoratio Elenchi (מסקנה לא-רלוונטית). הטעיה זו נעשית כאשר טיעון שיועד כאילו להוכיח מסקנה מסויימת תורם למעשה להוכחת מסקנה שונה. למשל, כאשר הצעה מסויימת לתחיקה על שיכון נמצאת בדיון, עשוי המחוקק לקום ולדבר בזכות הצעת החוק, ורק לטעון כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים. בשעה זו הערותיו אינן שייכות מבחינה הגיונית לנקודה הנדונה, שכן השאלה נוגעת לחוק המסויים הנדון. יש להניח שהכל מסכימים כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים (אף אלה שאינם חושבים כך יתחזו כמס-כימים לכך). השאלה היא: האם הצעת-החוק המסויימת הזאת תביא לכך, ואם כן — האם היא תביא לכך טוב יותר מכל אלטרנטיבה מעשית אחרת? הטיעון של הדובר הוא מטעה, שכן הוא עושה את ההטעיה של Ignoratio Elenchi, או מסקנה לא-רלוונטית.

בבית-המשפט, התובע המנסה להוכיח כי הנאשם אשם ברצח, עשוי לטעון באריכות כי רצח הינו פשע מזוויע. הוא עשוי אף להצליח בהוכחת מסקנה זו. אולם, כשהוא מסיק מהערותיו על הזוועה שברצח כי הנאשם אשם בו, הוא עושה את הטעיית המסקנה הלא-רלוונטית.

טבעי כי תתעורר השאלה, כיצד ארגומנטים כאלה מאחזים בכלל עיני מישוה. לכשרואים כי המסקנה איננה רלוונטית מבחינה הגיונית, מדוע יטעה הארגומנט מישוה? בראש וראשונה, לא תמיד ברור כי הארגומנט הנתון הוא מקרה של איגנורטיו אלנקי. במהלך ויכוח ממושך, עלולה העייפות לגרום לאי-תשומת-לב ולטעויות, ונקודות לא-רלוונטיות עלולות לעבור בלי שיבחינו בהן. זהו רק חלק מן התשובה, כמובן. החלק האחר נוגע לעובדה שהשפה עשויה לשמש כדי לעורר ריגוש, כשם שהיא משמשת להעביר מידע.

ראה את הדוגמה הראשונה של Ignoratio Elenchi. הדובר, בטענו כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים, עשוי להצליח לעורר עמדה של שבח כלפי עצמו וכלפי דבריו, ועמדה זו עשויה לעבור למסקנתו הסופית, בעזרת סמיכות פסיכולוגית במקום נביעה הגיונית. הדובר יכול להצליח לעורר רגש כה חיובי לשיפור השיכון, ששומעיו יצביעו ביתר התלהבות בעד הצעת-החוק מאשר אילו אכן הוכיח כי אישור ההצעה הוא לטובת הציבור.

ושוב, בדוגמה השנייה, אם התביעה ציירה על זוועת הרצח תמונה נוגעת ללב דיה, עשויים השופטים להיות כה נרגשים, ועלולים להתעורר בהם

זוועה וגיוני כאלה, שהם יפסקו שהנאשם אשם — ביתר מהירות מאשר אילו התובע היה "רק" מוכיח שהנאשם עשה את הפשע.
אף-על-פי שכל פנייה ריגושת איננה רלוונטית מבחינה הגיונית לאמת או לשקר של המסקנה, לא כל מקרה של מסקנה לא-רלוונטית חייב להכיל פנייה ריגושתית. יתכן כי ארגומנט ינוסח בשפה קרה, מעוקרת, נייטרלית, ובכל-זאת יעשה את ההטעיה של המסקנה הלא-רלוונטית. הוא עושה זאת אם הקדמותיו מכוונות אל מסקנה השונה מזו אשר מניחים שהיא מוכחת באמצעותן.

תרגילים

זהו בקטעים אלה את ההטעיות של רלוונטיות והסבר כיצד כל קטע מסוים מכיל את ההטעיה או את ההטעיות.

* 1. אינך יכול להאמין במה שפרופסור אגווי אומר על חשיבותה של העלאת המשכורת למרצים. כיוון שהוא עצמו מרצה, טבעי שהוא ילמד זכות על העלאת משכורת למרצים.

2. אני בטוח כי השגריר שלהם ינהג בהיגיון בעניין זה. ככלות הכל, האדם הוא בעל-חיים רציונלי.

3. נשותיהם של גברים מצליחים לובשות בגדים יקרים, ולכן הדרך הטובה ביותר לאשה לעזור לבעלה היא לקנות בגד יקר.

4. אניטום: "סוקרטס, דומני שעל נקלה מעליל אתה על בני-אדם. והרי אם נכון אתה לשמוע בקולי, איעצך שתזוהר. כי אמנם גם במדינות אחרות יקל אולי להרע עם בני-אדם מאשר להיטיב עמם, ובמדינתנו זו — לא כל שכן. ודומני שגם אתה יודע זאת."

— אפלטון, מנון *

* 5. הצוות שלנו הוא הצוות המצטיין בתחרות, שכן יש לו השחקנים הטובים ביותר והמאמן הטוב ביותר. אנו יודעים שיש לו השחקנים הטובים

* כתבי אפלטון, תרגם מיוונית יוסף ג. ליבס, כרך ראשון עמוד 453, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תשכ"ו.

ביותר והמאמן הטוב ביותר משום שהוא יזכה במקום הראשון בתחרות. הוא יגיע למקום הראשון בתחרות משום שהוא ראוי לזכות במקום הראשון. מובן כי הוא ראוי לזכות במקום הראשון בתחרות משום שהוא הצוות המצטיין בתחרות.

6. מר פרג, בעלי ראוי בלי ספק להעלאת המשכורת. אני מצליחה בקושי להאכיל את הילדים במה שאתם משלמים לו. קטון ילדינו, משה, זקוק לניתוח כדי שיוכל אי-פעם ללכת בלי קביים.

7. בדיקותינו הראו כי התרופה הנדונה חסרת כל ערך רפואי; במיוחד היא חסרת כל ערך לריפוי המחלות שלפי הטענות היא מרפאה. אנו מסיקים איפוא שאי-אפשר למכרה בהצלחה והיא תהיה כישלון מסחרי.

8. במשך המלחמה נחשפו רשתות הריגול של האוייב הודות להאזנה לשיחות הטלפון של החשודים. לכן חייבים השלטונות להאזין לשיחות הטלפון של כל האנשים החשודים.

9. מכל מקום, עתה נודעת חשיבות מעטה מאוד לאשר מלך אנגליה אומר או עושה; הוא הפר ברשעות כל התחייבות מוסרית ואנושית, רמס תחת כפות-רגליו טבע ומצפון, וברוח יציבה ויסודית של חוצפה ואכזריות קנה לעצמו משטמה עולמית.

— Thomas Paine, *Common Sense*

* 10. שום רבב של שערורייה לא דבק מעולם בסנטור זה. לפיכך מן ההכרח הינו הגון ונקי-כפיים בלי דופי.

11. באותו ספר מלנכולי עתידה של אשלייה, ד"ר פרויד, שהוא עצמו אחד מאחרוני התיאורטיקנים הגדולים של המעמד הקפיטליסטי האירופי, ניסח בבחירות פשוטה את אי-אפשרותה של האמונה הדתית בשביל האיש המשכיל של ימינו.

— John Strachey, *The Coming Struggle for Power*

12. מן ההכרח שהאינקוויזיציה היתה מוצדקת ומועילה, אם עמים שלמים התפללו אליה והגנו עליה, אם אנשים בעלי הנפשות הנשגבות ביותר יסדוה ויצרוה. כל אחד לחוד ובלי משוא פנים, ואף יריביה השתמשו בה למען עצמם, מדורה תחת מדורה.

— Benedetto Croce, *Philosophy of the Practical*

13. גם היום תורי הוא לזרוק הכדור! ככלות הכל, זה הכדור שלי!

"אינני גדול, אך הנני דוגל בביטול העבדות."

"הלא אתה הוא זה הנושא נאומים בבוסטון ובניו יורק בגנות העבדות?"

"כן, אני הוא."

"מדוע אינך הולך לקנטקי ונושא נאומים שם?"

פיליפס הביט בחוקרו רגע קט ואחר השיב: "אתה איש כמורה?"

"כן, השיב הלה."

"מנסה אתה להציל נשמות מן הגהינום?"

"כן."

"ובכן, מדוע אינך הולך לשם?"

II. הטעיות של רבי-משמעות

הטעיות הלא-פורמליות שיש לדון בהן עתה מכונות לפי המסורת "הטעיות של רבי-משמעות" או "הטעיות של בהירות". הן מופיעות בארגומנטים אשר ניסוחיהם מכילים מלים או ביטויים רבי-משמעיים, אשר משמעויותיהם נעות ומשתנות, באופן דק פחות או יותר, במהלך הארגומנט ובכך עושות אותו למוטעה. כל הטעיות שיוזכרו עתה הן הטעיות של רבי-משמעות, אולם יועיל לחלקן ולסווגן לפי הדרכים השונות שבהן רבי-משמעותן נוצרת.

1. דו-משמעות. הטעיית רבי-משמעות הראשונה שנדון בה היא זו הנוצרת עקב דו-משמעות קשטה. לרוב המלים יותר ממשמעות מילולית אחת, כגון המלה 'עין', היכולה לציין את אבר חוש-הראייה — או מעין, כשאנו שומרים על שתי משמעויות אלה בנפרד, לא מתעורר שום קושי. אולם כשאנו מבבלים את המשמעויות השונות העשויות להיות למלה או לביטוי, בהשתמשנו בהן במובנים שונים באותו הקשר עצמו, אנו משתמשים בהן באורח דו-משמעי. אם ההקשר הוא במקרה טיעון, אנו עושים הטעיה של דו-משמעות.

דוגמה מסורתית להטעיה זו היא: "תכליתו של דבר היא שלמותה תכלית החיים היא המוות. לכן אפשר לומר שהמוות הוא השלמות של החיים". טיעון זה מוטעה, משום שמבלבלים בו שני מובנים שונים של המלה 'תכלית'. המלה 'תכלית' עשויה ללמד על "מטרה" — או על "קץ". מובן כי שני המובנים כשרים. אולם מה שאיננו כשר הוא לבלבל את השניים, כפי שנעשה בטיעון. ההקדמות מתקבלות על הדעת רק כאשר המלה 'תכלית' מתפרשת בצורה שונה בכל אחת מהן, כמו: "מטרתו של דבר היא שלמותו", "המוות הוא קיצם של החיים". אך המסקנה כי "המוות הוא השלמות של

החיים" איננה נובעת אף לכאורה מהקדמות אלה. ברור כי אותו מובן של 'תכלית' יכול לשמש בשתי ההקדמות, אולם או יאבד הטיעון את כל סביר-רותו, שכן תהיה בו או ההקדמה הבלתי-סבירה "קיצו של דבר הוא שלמור-תו" — או ההקדמה, שהשקר שבה גלוי לעין כל, "המוות הוא מטרתם של החיים". דוגמאות אחדות של הטעיית דו-משמעות הן כה אבסורדיות, שהן כעין בדיחה, כמו, למשל, זו:

לכלבים רבים אוזניים מסולסלות.

לכלב שלי אוזניים מסולסלות.

לכן כלבי הוא כלב רבו

ישנו סוג מיוחד של דו-משמעות הראוי לציון מיוחד. הדבר נוגע למונחים "יחסיים", אשר יש להם מובנים שונים בהקשרים שונים. למשל, המלה "גבוה" היא מלה יחסית: אדם גבוה ובניין גבוה, נמצאים בקטגוריות שונות לחלוטין. אדם גבוה הוא אדם שהינו גבוה מרוב האנשים, בניין גבוה הוא בניין שהינו גבוה מרוב הבניינים. צורות מסויימות של טיעון, שהן תקפות למונחים לא-יחסיים, הופכות לבטלות כשבמקום מונחים אלה באים מונחים יחסיים. הטיעון "פיל הוא חיה; לפיכך פיל אפור הוא חיה אפורה" הינו תקף לחלוטין. אולם הטיעון "פיל הוא חיה; לפיכך פיל קטן הוא חיה קטנה" הינו מגוחך. העוקץ טמון בכך ש"קטן" הוא מונח יחסי: פיל קטן הוא חיה גדולה מאוד. ההטעיה היא הטעיה של דו-משמעות במונח היחסי "קטן". אולם לא כל דו-משמעות במונחים יחסיים היא כה ברורה. המלה "טוב" היא מונח יחסי, ולעתים תכופות היא משמשת באורח דו-משמעי, למשל כשטוענים שפלוני אלמוני יהיה נשיא טוב משום שהוא גנרל טוב, או שהוא בהכרח אדם טוב, משום שהוא מתמטיקאי טוב, או שהוא מורה טוב משום שהוא חוקר טוב.

2. אמפיבוליה. הטעיית-האמפיבוליה נעשית כשטוענים מתוך הקדמות שניסוחיהן רבי-משמעיים מחמת המבנה התחבירי שלהן. פסוק הוא אמפיבולי כאשר משמעותו איננה ברורה בגלל הדרך המרושלת או המסורבלת של צירוף מילותיו. פסוק אמפיבולי עשוי להיות אמיתי לפי פירוש אחד ושקרי — לפי אחר. כשהוא מוצב כהקדמה עם הפירוש העושה אותו אמיתי, ומוסקת ממנו מסקנה לפי הפירוש העושה אותו שקרי, הרי שנעשתה הטעיית-האמפיבוליה.

הדוגמה הקלאסית לאמפיבוליה קשורה בקרויסוס ובאורקל של דלפי. ביטויים אמפיבוליים היו, כמובן, הסחורה העיקרית על דוכניהם של האורק-

לים העתיקים. קרויסוס, מלך לידיה, חכך בדעתו אם לצאת למלחמה במלכות פרס. בהיותו אדם גא, לא רצה לצאת למלחמה בלי להיות בטוח בנצחוננו. הוא שאל בעניין זה בעצת האורקל של דלפי, וקיבל את התשובה: "אם ילך קרויסוס להילחם בקירוס, הוא יחריב ממלכה עצומה". מרוצה מנבואה זו, שממנה הסיק כי הוא יחריב את ממלכת פרס העצומה, יצא קרויסוס למלחמה, ועד מהרה הביסו קירוס, מלך פרס. לאחר זאת, בהיותו בחיים, כתב קרויסוס במרירות מכתב-תלונה לאורקל. למכתבו ענו כוהני דלפי, והם טענו כי האורקל צדק: בצאתו למלחמה החריב קרויסוס ממלכה עצומה — את הממלכה שלו עצמו! פסוקים אמפיבוליים מהווים הקדמות מסוכנות. מכל מקום, נתקלים בהם רק לעתים נדירות בדיון רציני.

מקצת מן הפסוקים האמפיבוליים אינם נעדרים צדדים היתוליים, למשל אלה שבמודעות המאיצות בנו "Save Soap and Waste Paper".* הגדרת האנתרופולוגיה כ"מדע האדם, והאשה בתוכו". ניטעה אם נסיק כי האשה שבסיפור זה לא היתה לבושה בצניעות: "עטופה ברישול בנייר-עיתון, היא נשאה את השמלה". האמפיבוליה מתגלית תדיר בכותרות עיתונים ובקטעים קצרים, כגון "האיכר התינו את מוחו החוצה לאחר שנפרד בחובה ממשפחתו ביריית-רובה".

3. הטעמה (Accent). ככל הטעיות רבי-המשמעות, הטעיית-ההטעמה נעשית בטיעון אשר אופיו המטעה, אך שאיננו תקי, תלוי בשינוי או בהזזת המשמעות. הדרך שבה המשמעות זזה בהטעיית-הטעמה תלויה בכך, אילו חלקים ניתן להדגיש או להטעים. שחלק מן הפסוקים לובשים מובנים שונים כאשר מוטעמות מלים שונות — דבר זה ברור. ראה את המובנים השונים הניתנים לצייווי זה לפי הטעמתה של מלה זו או אחרת מן המלים שהודפסו במודגש:

חייבים אנו לא לדבר רעה על ידידנו

כשהצייווי נקרא בלי שום הדגשה לא-דרושה, הוא סביר בהחלט. אולם אם מסיקים כי חובה עלינו לחוש עצמנו רשאים לדבר סרה במישהו שאיננו ידידנו, הרי שמסקנה זו נובעת רק אם להקדמה יש המובן המוענק לה כשהמלה האחרונה מוטעמת. אולם כשהמלה האחרונה מוטעמת, אין זה עוד ציווי מוסרי קביל, יש לו מובן שונה, ולפנינו למעשה הקדמה שונה. הטיעון

* המשפט איננו ניתן לתרגום תוך שמירת האמפיבוליה שבו. אפשר לפרש את הפסוק האנגלי "חסוך סכונ ונייר-פסולת" — או "חסוך סכונ ובזבז נייר" (המתהגם).

הוא מקרה של הטעיית-ההטעמה. כך יהא גם הטיעון המסיק מאותה הקדמה את המסקנה שאנו רשאים לעשות רעה לידידנו, כל זמן שאנו עושים זאת בלי לדבר. והוא הדין בהיסקים מוטעים אחרים המציעים את עצמם.

עשייה רצינית יותר של הטעיה זו, במובן קצת יותר רחב של המונח, תיתכן בציטוט, כאשר הדגשת מלים או ביטול הדגשה עלולים לשנות את המובן. סוג אחר של הטעמה מטעה עלול לקרות בלי שום שינוי ההדגשה, כאשר הקטע המצוטט נותק מהקשרו. שכן פעמים רבות אפשר להבין נכונה קטע אך ורק לאור הקשרו, שהוא העשוי להבהיר את המובן שאליו התכוון אומרו של הקטע, או העשוי להכיל הגבלות ברורות שבלעדיהן יש לקטע משמעות שונה לגמרי. לכן, מחבר אחראי, המצטט במישרין, יציין אם מלה כלשהי שהודגשה בציטוטו הודגשה או לא הודגשה במקור, ויסמן כל השמטת מלים או משפטים באמצעות נקודות או קווים מרוסקים.

טענה שהיא אמיתית לפי פשוטה, אולם משעממת למדי בהיקראה או בהיכתבה באופן "נורמלי", עשויה להיות מגרה למדי בהיותה מוטעמת בדרך-כים מסויימות. אולם הטעמה זו עלולה לשנות את משמעותה, ועם משמעותה השונה היא עלולה לא עוד להיות אמיתית. וכך האמת מוקרבת למען הסנסציה באמצעות היסק מוטעה הנוצר מהטעמה (טיפוגרפית) של חלק אחד במשפט על חשבון האחר. טכניקה זו היא מדיניות מכוונת של עיתונים מסויימים, כדי לעשות כותרותיהם מושכות תשומת-לב. עיתון כזה מסוגל לצאת ובראשו כותרת באותיות קידוש-לבנה שבה המלים

מהפכה בצרפת

ומעל לכותרת מודפסת כותרת שנייה, באותיות זעירות: "השלטונות הביעו חשש שתפרוץ". הטענה השלמה — "השלטונות הביעו חשש שתפרוץ מהפכה בצרפת" עשויה להיות אמיתית לחלוטין. אך כפי שהודגשה בעיתון-הצהריים, הטענה קיבלה משמעות מגרה, אך מוטעה לחלוטין. אותו סוג של הטעמה מטעה מוצאים במודעות רבות. כאשר למצרך מסויים מצויין מחיר שגראה כנטו, מגלה בדיקה קפדנית יותר של המודעה את המלים, המודפסות תמיד באות קטנה יותר: "בתוספת מיסים", או לפעמים את הביטוי "ומעלה". במודעות המכוונות לחלק של הציבור, שמניחים כי הוא משכיל פחות, סוג זה של הטעמה הוא לעתים תכופות מחפיר ברשעותו.

כיצד אפילו אמת ככתבה וכלשונה עלולה להיעשות אמצעי להטעיה של הטעמה כשהיא מובאת לתוך הקשר מטעה — דבר זה מודגם בסיפור-היהי: הזה: כמעט מיד לאחר הפלגתה של ספינה מסויימת למסעה, פרץ ריב בין

רבי-החובל והחובל הראשון. הקרע העמיק בגלל נטיית החובל הראשון לשנות. שכן רבי-החובל היה חסיד נלהב של הפכחון, ורק לעתים נדירות החמיץ הודמנות להטיף באוזני החובל הראשון על חטאיו. מיותר לומר, שהטרדה זו רק גרמה לחובל הראשון להגביר את שתייתו. לאחר אזהרות חוזרות ונשנות, הירבה יום אחד החובל הראשון להערות לקרבו משקה עוד יותר מן הרגיל. רבי-החובל רשם את העובדה בספרי-האזניים, וכתב: "החובל הראשון היה שתוי היום." כאשר אחרי-כך הגיע תורו של החובל הראשון לרשום את נתיב האזניים בספר, הוא נחרד למצוא רישום רשמי זה על התנהגותו המחפירה. בעלי הספינה יקראו את הכתוב בספרי-האזניים, ותגור בתם תהיה מן הסתם לפטר את החובל הראשון, בהסתמך על שכרונו. הוא התחנן לפני רבי-החובל למחוק את ההערה, אך רבי-החובל סרב. החובל הראשון היה אומלל, עד שלבסוף הבריקה במוחו דרך לנקמה. בסיומם של הרישומים הרגילים שרשם באותו יום בספרי-האזניים, הוא הוסיף: "רבי-החובל היה פיכת היום."

4. חיבור. המונח "הטעיית-חיבור" חל על שני טיפוסים קרובים מאוד של טיעון לא-תקף. את הראשון אפשר לתאר כהסקה מוטעה מתוך תכונות חלקיו של השלם על תכונותיו של השלם עצמו. דוגמה בולטת במיוחד תהיה לטעון כי הואיל וכל חלק במכונה מסוימת הוא קל-משקל, המכונה "בשלמותה" קלה במשקלה. השגיאה גלויה, אם נשים לב שמכונה כבדה מאוד יכולה להיות מורכבת מהרבה חלקים קלים. אולם לא כל הדוגמאות לסוג זה של חיבור מטעה הן כה גלויות. חלקן מטעות. שמעתי כיצד טוענים ברצינות כי הואיל וכל מערכה של מחזה מסויים היא דגם לשלמות אמנותית, המחזה בשלמותו הינו מושלם מבחינה אמנותית. אולם זוהי הטעיית חיבור ממש כאילו היו טוענים שהואיל וכל ספינה ערוכה לקרב, הרי שמן ההכרח כי הצי כולו ערוך לקרב.

הטיפוס האחר של הטעיית-חיבור מקביל לחלוטין לזה שתואר עתה. כאן ההסקה המוטעה היא מתכונותיהם של האיברים הבודדים של אוסף על תכונות האוסף או הסכום של איברים אלה. למשל, יהא זה מוטעה לטעון כי הואיל ואוטובוס צורך יותר דלק ממכונת קטנה, הרי שכל האוטובוסים צורכים יותר דלק מכל המכונות הקטנות. גירסה זו של הטעיית-חיבור סובבת על בלבול בין השימוש ה"פלגני" וה"קיבוצי" במונחים כלליים. לכן, אף-על-פי שתלמידי מכללה רשאים להירשם לשישה קורסים שונים בלבד בכל סמסטר, בכל-יזאת נכון גם כי תלמידי מכללה נרשמים למאות קורסים שונים בכל סמסטר. סמירה מילולית זו נפתרת על נקלה. נכון הדבר שתלמידי

מכללה, באופן פלגני, רשאים להירשם לשישה קורסים בלבד בכל סמסטר. זהו שימוש פלגני במונח, בכך שאנו מדברים על תלמידי מכללה כבודדים, או אחד-אחד. אולם נכון הדבר שתלמידי מכללה, באופן קיבוצי, נרשמים במאות קורסים שונים בכל סמסטר. זהו שימוש קיבוצי במונח, בכך שאנו מדברים על כל תלמידי המכללה ביחד, כאוסף או כשלמות. וכך, אוטובוסים צורכים יותר דלק ממכונות קטנות, באופן פלגני; אך באופן קיבוצי, מכונות קטנות צורכות יותר דלק מאשר האוטובוסים, שכן הן רבות מהם פי כמה. סוג שני זה של הטעיית-חיבור ניתן להגדרה כהיסק לא-תקף שלפיו, אם טענה המפרשת מונח כפלגני אמיתית, גם טענה המפרשת אותו באופן קיבוצי הינה אמיתית. וכך, הפצצות האטומיות שהוטלו במלחמת-העולם השנייה גרמו יותר נזק מאשר הפצצות הרגילות שהוטלו — אולם רק באופן פלגני. המצב בדיוק הפוך כאשר מתבוננים בשני סוגי הפצצות באופן קיבוצי, שכן מספר הפצצות הקונבנציונליות שהוטלו עלה בהרבה על מספר הפצצות האטומיות שהוטלו. התעלמות מהבחנה זו בארגומנט נותנת מקום להטעיית חיבור.

שני סוגים שונים אלה של חיבור, אם כי הם מקבילים, נבדלים זה מזה באמת, בגלל ההבדל בין אוסף גרידא של איברים לבין שלם המורכב מיסודות אלה. וכך, אוסף גרידא של חלקים איננו מכונה; אוסף גרידא של לבנים איננו לא בית ולא חומה. בשלם, כגון מכונה, בית או חומה, החלקים מאורגנים או מסודרים בדרכים מוגדרות מסוימות. והואיל ושלמים מאורגנים ואוספים גרידא נבדלים זה מזה, גם שתי הגירסאות של הטעיית-חיבור נבדלות זו מזו — האחת מסיקה בלי תוקף על השלמים מתוך חלקיהם, והאחת מסיקה בלי תוקף על האוספים מתוך איבריהם.

5. חלוקה. הטעיית-החלוקה היא פשוט היפוכה של הטעיית-החיבור. נמצא בה אותו הבלבול, אולם ההיסק מתנהל בכיוון הנגדי. כבמקרה החיבור, אפשר להבחין בין שתי גירסאות של הטעיית-החלוקה. סוג החלוקה הראשון מצוי כשטוענים בטעות כי מה שנכון בקשר לשלם חייב להיות נכון גם בקשר לחלקיו. לטעון כי הואיל ומוסד מסויים הינו חשוב מאוד, והואיל ומר ערמוני הינו פקיד במוסד זה, הרי שמר ערמוני הוא חשוב מאוד — פירושו לעשות את הטעיית-החלוקה. גירסה ראשונה זו של הטעיית-החלוקה

* הכימה גם היא מספקת דוגמאות לכך. מלח-הבישול, למשל, אשר בעל-חיים רבים אוכלים אותו בכמויות ניכרות, עשוי מנתרן ומכלור — אשר כל אחד מהם לחוד עלול לגרום נזק לאורגניזם החי. (המתרגם).

תיעשה בכל ארגומנט כגון זה, כמו במעבר מן ההקדמה שמכונה מסוימת היא כבדה, או מסובכת, או יקרה, אל המסקנה שחלק זה או כל חלק אחר של המכונה מן ההכרח שיהא כבד, מסובך, או יקר. לטעון שוודאי יש לנערה חדר גדול משום שהיא דרה בפנימייה גדולה — זוהי דוגמה נוספת לסוג הראשון של הטעיית-חלוקה.

הטיפוס השני של הטעיית-חלוקה נעשה כאשר אדם טוען מתוך תכונות של אוסף על תכונות האיברים של האוסף עצמם. לטעון שהואיל ותלמידי אוניברסיטה לומדים רפואה, משפטים, הנדסה, רפואת-שיניים, וארכיטקטורה, הרי שכל אחד, או אפילו אחד, מתלמידי האוניברסיטה לומד רפואה, משפטים, הנדסה, רפואת-שיניים וארכיטקטורה — פירושו לעשות את הסוג השני של הטעיית-חלוקה. נכון הדבר שתלמידי אוניברסיטה, באופן קיבוצי, לומדים את כל הנושאים השונים הללו, אולם שקר הדבר כי תלמידי אוניברסיטה, באופן פלגני, עושים כן. דוגמאות לגירסה זו של הטעיית-חלוקה נראות תדיר כטיעונים תקפים, שכן מה שנכון למחלקה באופן פלגני, ודאי שהוא נכון לכל איבר ואיבר במחלקה. הנה כי כן, הטיעון:

כלבים הם אוכלי-בשר.

ספניילים יפניים הם כלבים.

לכן ספניילים יפניים הם אוכלי-בשר.

תקף לחלוטין. אולם אם כי הטיעון הזה דומה מאוד לקודם:

כלבים הינם מצויים מאוד.

ספניילים יפניים הם כלבים.

לכן ספניילים יפניים הינם מצויים מאוד.

אין הוא תקף, בעשותו את הטעיית-חלוקה. חלק מן הדוגמאות של החלוקה הזו בברור בדיחות, כמו כאשר את הדוגמה הקלסית לטיעון-תקף:

בני-אדם הם בני-תמותה.

סוקרטס הוא בן-אדם.

לכן סוקרטס הוא בן-תמותה.

מחקים בדרך קפרוזידיה בארגומנט מטעה זה:

האינדיאנים באמריקה מתמעטים.

אדם זה הוא אינדיאני אמריקאי.

לכן אדם זה מתמעט.

החידה הישנה, "מדוע כבשים לבנות אוכלות יותר מאשר כבשים שחורות?" טובבת על הבלבול הכרוך בהטעיית-חלוקה. שכן התשובה, "משום שהן רבות יותר", נוגעת באופן קיבוצי במה שנראה כמצויין באופן פלגני בשאלה.

תרגילים

זהה את הטעיות הרבי-משמעות בקטעים הללו והסבר כיצד כל אחד מן הקטעים מכיל אותה הטעיה או אותן הטעיות.

* 1. לפרוץ קדימה בעזרת מבנה שכר מסודר כיאות — בכל ענף תע-שייתי — הוא התנאי הראשון לריסון התחרות; אולם אין שום נימוק מדוע חייב התהליך להעצר כאן. מה שטוב לכל ענף תעשייתי יכול רק בקושי רב להיות רע לכלכלה בשלמותה.
— *Twentieth Century Socialism*, p. 74, Penguin Books, 1956.

2. באיומיה של ברית-המועצות אין חדשה. לכן האיומים של ברית-המועצות הם חדשה טובה. שהרי אין חדשה — חדשה טובה.

3. תאונות הדרכים מתרבות. התנגשויות בין מכוניות רולס רויס הן תאונות דרכים. לכן התנגשויות בין מכוניות רולס רויס מתרבות.

4. ... אושרו של כל אדם טוב בשבילו, והאושר הכללי הוא איפוא טוב בשביל קיבוץ כל האנשים.
— John Stuart Mill, *Utilitarianism*

* 5. כתבי-הקודש מצויים עלינו לגמול טובה תחת רעה. אולם ג'ונס לא עשה לי מעולם רעה. לכן יהיה זה בסדר גמור לעשות לו מעשה נבזי אחד או שניים.

6. דולפת בצורה חמורה, מאוישת בצוות קטן מן התקן, חולשה אחר חולשה פוקדת את הספינה הקטנה.
— *The Herald Tribune Books Section*

אלה המשחקים בחולשות קטנות!
— *The New Yorker*, Nov. 8, 1958.

אילו הגל שעושהו היה לבדו. שהרי מן ההכרח שנהיה מושפעים מעט מתנור-עתו של אותו גל, ושיש בנו תפיסה של כל אחד מן הרעשים הללו, קטנים ככל שיהיו; אחרת לא היתה בנו [תפיסה] זו של מאות-אלפי גלים, שכן מאות אלפי לא-כלומים אינם יכולים ליצור דבר.

— גוטפריד לייבניץ, מסות חדשות על שכל האדם

III. הימנעות מהטעיות

הטעיות הן מלכודות העלולות להמעידי כל אחד מאתנו בשיקול-דעתנו. כשם שתמרורי-אזהרה מוצבים כדי להזהיר את הנוסעים מפני מקומות מסוכנים, כך כינויי ההטעיות שהוצגו בפרק זה עשויים להחשב כמספר הזה של תמרורי-אזהרה שהוצבו, כדי שנתרחק מן הקרקע הטובענית של טיעונים לא-נכונים. הכרתן של שגיאות אלה והיכולת לכנותן ולנתחן עשויות היטב לשמרנו מללכת שולל אחריהן.

אין שום דרך בטוחה להימנע מהטעיות. הימנעות מהטעיות של רלוונט-טיות מצריכה ערנות מתמדת ותשומת-לב לדרכים הרבות שבהן עלולה אי-הרלוונטיות לפלוש. לימודנו על שימושי-השפה השונים חייב לסייע לנו בקשר לכך. הכרת גמישותה של השפה והרב-גונית של שימושיה תשמור אותנו שלא נטעה ונקבל קריאה לאשר ולהסכים למסקנה כטיעון המיועד להוכיח אמיתותה של אותה מסקנה.

הטעיות הרב-משמעות הן עניין דק ועדין. מלים הן חלקלקות, ולרובן נודע שפע מגוון של מובנים או משמעויות שונות. כאשר מובנים אלה מבולבלים זה בזה בניסוחו של טיעון, הטיעון הוא מוטעה. כדי להימנע מן ההטעיות השונות של הרב-משמעות, חובה עלינו לשמור במחשבתנו על בהירותן של משמעויות מונחינו. דרך אחת להשיג זאת היא להגדיר את מונחי-המפתח שבהם משתמשים. הואיל ושינוי מובנם של המונחים עלול לעשות את הארגומנטים למוטעים, והואיל ואפשר להימנע מרב-משמעות באמצעות הגדרה מדוקדקת של המונחים הדרושים, הגדרה היא עניין חשוב לתלמיד תורת ההיגיון. לנושא זה של ההגדרה מוקדש הפרק הבא.